

В. В. Козлова,

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми

МОВЛЕННЄВИЙ ВПЛИВ В АНГЛОМОВНОМУ ПАРЕНТАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей мовленнєвого впливу в англomовному парентальному дискурсі. Визначено та охарактеризовано три типи виховного мовленнєвого впливу: раціонально-інформативний мовленнєвий вплив, морально-волітивний мовленнєвий вплив, морально-емоційний мовленнєвий вплив.

Ключові слова: англomовний парентальний дискурс, виховний мовленнєвий вплив, раціонально-інформативний мовленнєвий вплив, морально-волітивний мовленнєвий вплив, морально-емоційний мовленнєвий вплив.

Статья посвящена исследованию особенностей речевого воздействия в англomовном парентальном дискурсе. Выделены и охарактеризованы три типа воспитательного речевого воздействия: рационально-информативное речевое воздействие, морально-волеитивное речевое воздействие, морально-эмоциональное речевое воздействие.

Ключевые слова: англomовный парентальный дискурс, воспитательное речевое воздействие, рационально-информативное речевое воздействие, морально-волеитивное речевое воздействие, морально-эмоциональное речевое воздействие.

The paper focuses on the properties of speech impact in the English parental discourse. Three types of educational speech impact (informative speech impact, volitional speech impact, emotional speech impact) are revealed and analyzed.

Key words: English parental discourse, educational speech impact, informative speech impact, volitional speech impact, emotional speech impact.

Сучасний етап розвитку мовознавчих наук характеризується розширенням сфери лінгвістичних досліджень, посиленням інтересом до людського чинника в мові, осмисленням мовних явищ з точки зору комунікативно-дискурсивного підходу. «Мова в аспекті її комунікативного застосування розглядається засобом знакового управління діяльністю інших, що передбачає необхідне співвідношення використовуваних мовних засобів з властивостями адресата в інтересах мовця, і одночасно сферою здійснення такого роду управління» [17, с. 60]. Мова є інструментом координації діяльності співбесідника в процесі міжособистісної комунікативної взаємодії відповідно до цілей спілкування, а «цілеспрямована комунікація, мовленнєва взаємодія передбачає мовленнєвий вплив» [23, с. 8]. Проблема мовленнєвого впливу є актуальною для таких дисциплін, як психолінгвістика, прагмалінгвістика, стилістика, лінгвориторика, теорія комунікації, риторика, традиційна лінгвістика, психосемантика, психологія мови, соціологія, конфліктологія і розглядається зокрема в дослідженнях Р. М. Блакара [4], Д. Болінджера [26], В. З. Дем'янка [5], Т. Ю. Ковалевської [9], Л. А. Кисельової [8], Б. П. Паршина [13], В. Ф. Петренка [14], Г. Г. Почепцова [15], Й. А. Стерніна [18], Є. Ф. Тарасова [20], Л. Л. Федорової [21], О. А. Філіпової [22], В. Є. Чернявської [23], О. В. Шелестюк [24], О. В. Яшенкової [25].

Різноманітність дефініцій поняття мовленнєвого впливу пов'язано з застосуванням дослідниками диференційних критеріїв при тлумаченні цього феномену. У теорії мовленнєвої комунікації мовленнєвий вплив трактується як односпрямована дія, сутність якої є соціальний вплив на співрозмовника в процесі спілкування [19]. Й. Стернін керується широким значенням мовленнєвого впливу як ефективного спілкування в аспекті його цілеспрямованості та мотиваційної зумовленості [18]. А. Баранов, Р. Блакар розглядають мовленнєвий вплив як взаємодію комунікантів на підставі ідентифікації їхніх моделей світу та взаємного коригування структур свідомості [1;4]. Є. Ф. Тарасов зазначає можливість вживання поняття «мовленнєвий вплив» як у широкому, так і вузькому розумінні. У першому випадку мовленнєвий вплив – спілкування з позиції одного з комунікантів. А в другому – безпосередній виступ перед аудиторією, коли суб'єкт мовленнєвого впливу регулює діяльність іншої людини [20].

П. Б. Паршин трактує мовленнєвий вплив у широкому розумінні як вплив на індивідуальну та/чи колективну свідомість і поведінку, що здійснюється за рахунок мовленнєвих засобів, інакше кажучи, за рахунок повідомлень звичайною мовою. У вузькому розумінні мовленнєвий вплив розглядає як конкретні приклади застосування особливостей будови та функціонування перелічених знакових систем, і передусім звичайної мови, з метою побудови повідомлень, що мають підвищену здатність впливу на свідомість та поведінку адресата чи адресатів повідомлення [13].

Отже, підсумовуючи вищезазначені підходи, у широкому розумінні мовленнєвий вплив – це мовленнєве спілкування, взяте в аспекті його цілеспрямованості й описане з позицій одного з комунікантів, а у вузькому розумінні – вплив на свідомість засобами мови в процесі комунікації.

Потреби сучасної лінгвістичної парадигми вимагають розширення сфери дослідження мовленнєвого впливу через вивчення особливостей його реалізації у різних типах дискурсах, що і зумовлює **актуальність** дослідження специфіки мовленнєвого впливу в парентальному дискурсі. Парентальний дискурс – є особистісно орієнтованою комунікативною взаємодією, яка відбувається в сімейно-побутовій сфері спілкування, де учасники комунікації – батьки й діти – реалізують свої асиметричні статусні ролі [10].

Мета дослідження полягає у визначенні й аналізі типів мовленнєвого впливу в англomовному парентальному дискурсі. **Об'єктом** дослідження є мовленнєвий вплив. **Предметом** дослідження є особливості мовленнєвого впливу в англomовному парентальному дискурсі. Матеріалом дослідження слугували фрагменти парентального дискурсу з англomовних художніх творів британських та американських авторів ХХ – ХІ сторіччя.

Найчастіше мовленнєвий вплив є частиною більш складної діяльності, засобом досягнення певного позовного завдання [11]. В умовах розгортання комунікативної взаємодії в парентальному дискурсі мовленнєвий вплив пов'язаний з вирішенням соціалізаційних завдань. Соціалізація індивіда починається з ранніх років дитинства у сімейному колі завдяки батькам, які, об'єктивізуючи та представляючи у своїй діяльності власну концептуальну картину світу, формують у свідомості дитини поняття, уявлення, образи, стереотипи, концепти й моделі навколишнього середовища та її місце в ньому [3, с. 53]. Мовленнєвий вплив, що здійснюється батьками в процесі соціалізації дитини, пов'язаний з реалізацією виховної функції сім'ї, що передбачає опанування дитиною соціальних ролей, засвоєння правил міжособистісної взаємодії, основ морально-етичної поведінки, суспільних норм і цінностей. Тобто, в англійському парентальному дискурсі мовленнєвий вплив набуває ознак виховного мовленнєвого впливу і розглядається як цілеспрямовані комунікативні дії адресанта, що здійснюються з метою досягнення позитивних змін в особистості адресата. Право здійснення виховного мовленнєвого впливу забезпечується вищим соціальним статусом батьків, що «є однією з підстав впливу мовця (адресанта) на адресата» [7, с. 162].

Дослідження дискурсивного розгортання інтеракції передбачає врахування комунікативної позиції продуцента й реципієнта повідомлення. «Феномен мовленнєвого впливу пов'язаний передусім з цільовою установкою мовця – суб'єкта мовленнєвого впливу. Бути суб'єктом мовленнєвого впливу значить регулювати діяльність свого співрозмовника. За допомогою мовлення спонукають партнера у комунікації розпочати, змінити, закінчити будь-яку діяльність, впливають на прийняття рішення або на уявлення співрозмовника про світ. Таким чином, аналіз мовленнєвого впливу відбувається з позиції одного з комунікантів, суб'єкта мовленнєвого впливу, а об'єктом мовленнєвого впливу є його партнер у комунікації» [6, с. 21]. Адресант і адресат сімейного діалогічного дискурсу характеризуються заданістю їхніх комунікативних та соціальних ролей, оскільки сім'я є замкнутою концептосферою спорідненості. Комунікативні ролі членів сім'ї визначаються їхнім сімейним статусом, гендерними та віковими характеристиками [16, с. 7]. Відповідно до цього, в умовах розгортання комунікативної міжособистісної взаємодії, що спрямована на здійснення мовленнєвого впливу в парентальному дискурсі, за батьками фіксується роль суб'єкта виховного мовленнєвого впливу, а діти, відповідно, є об'єктом виховного мовленнєвого впливу. Ефективність виховного мовленнєвого впливу залежить від гендерних, вікових, статусних характеристик комунікантів, а також від параметрів виховання, ситуацій взаємодії, емоційних стосунків між батьками та дітьми. Суб'єкт виховного мовленнєвого впливу завжди виявляє активність, регулює та контролює комунікативну взаємодію з об'єктом впливу, визначає стратегію і тактики виховного мовленнєвого впливу відповідно до умов комунікації та обирає оптимальні мовні засоби, що забезпечать ефективність його комунікативної діяльності.

Актуальними цілями виховного мовленнєвого впливу є зміна знань про світ, спонукання до дії, коригування ціннісної картини об'єкта впливу. Суб'єкт виховного мовленнєвого впливу має домінуючу настанову на виконання комунікативних дій, пов'язаних з формуванням та корекцією системи знань об'єкта впливу, стимулюванням та коригуванням його поведінки, а також визначенням та корекцією його ціннісної орієнтації.

Системний підхід при дослідженні особливостей виховного мовленнєвого впливу передбачає виділення трьох типів, що спрямовані на три сфери особистості: когнітивну, емоційну та сферу поведінки. Залежно від цілеспрямованості комунікативних дій батьків як суб'єктів впливу з метою досягнення позитивних змін в особистості дітей як об'єктів впливу вирізняють три типи виховного мовленнєвого впливу в парентальному дискурсі:

- раціонально-інформативний мовленнєвий вплив;
- морально-волітивний мовленнєвий вплив;
- морально-емоційний мовленнєвий вплив.

Раціонально-інформативний мовленнєвий вплив – мовленнєві дії адресанта, що спрямовані на когнітивну сферу – сферу пізнання – адресата з метою поповнення або смислової корекції його системи знань. Раціонально-інформативний мовленнєвий вплив забезпечує формування особистісних поглядів і позицій дитини, утвердження соціальних знань та уявлень через ціннісно-смислове наповнення набутої системи знань. Раціонально-інформативний вплив – це процес високого ступеня аргументації. У ході аргументації суб'єкт впливу намагається якомога точніше представити свою точку зору, залучаючи різновекторні докази для обґрунтування правильності своєї позиції.

Морально-волітивний мовленнєвий вплив – мовленнєві дії адресанта, спрямовані на поведінкову сферу адресата з метою зміни його поведінкових преференцій. В основі морально-волітивного мовленнєвого впливу – спонукання до виконання (невиконання) посткомунікативних дій, тобто коригування відхилень фактичних параметрів діяльності адресата від нормативних як таких, що схвалені сім'єю та суспільством. Морально-волітивний мовленнєвий вплив націлений на спонукання до дій як в інтересах адресанта, так і в інтересах адресата.

Морально-емоційний мовленнєвий вплив – мовленнєві дії адресанта, спрямовані на емоційну сферу адресата з метою корекції його ціннісної орієнтації. Морально-емоційний мовленнєвий вплив націлений на провокування та підтримку емоційного стану, що сприятиме засвоєнню норм і принципів суспільної моралі, формуванню самосвідомості та стійких моральних якостей, виробленню умінь співпереживати та співчувати іншим людям через розвиток почуття поваги та шанобливого ставлення до них. Моральні принципи, що прищеплюються батьками в процесі виховання дітей, стають основою їхньої ціннісної орієнтації і репрезентують певний набір і ієрархію ціннісних констант. Надаючи оцінку, батьки проєкціюють свою ціннісну систему на ціннісну картину дитини у пошуках підтвердження її відповідності моральним домінантам. Реалізація морально-емоційного мовленнєвого впливу відбувається в процесі мовленнєвої взаємодії батьків та дітей через вербальне та невербальне вираження батьками свого суб'єктивного ставлення до різних аспектів об'єкту оцінки: зо-

вншності, характеру, інтелектуальних здібностей, властивостей поведінки, особливостей мови, вмінь, ціннісних орієнтацій та життєвих переваг дітей. При наданні оцінки «певне явище дійсності сприймається, зіставляється з моделлю світу чи своєю індивідуальною сферою та класифікується» [12, с. 227]. При цьому ціннісний характер предмета визнається чи заперечується, тобто в основі морально-емоційного мовленнєвого впливу – надання оцінки різного вектора: позитивного чи негативного.

Здійснення виховного мовленнєвого впливу відбувається шляхом вибору суб'єктом впливу мовних засобів тактико-стратегічного комплексу у межах стратегії виховання. Стратегія виховання є загальною стратегією парентального дискурсу як «надзавдання спілкування» [6], «план по оптимальному здійсненню певного комунікативного наміру відправника повідомлення» [23] і передбачає настанову на конструктивну та неконфронтаційну взаємодію батьків і дітей, що гарантовано забезпечить успішне та ефективне вирішення завдань виховання при реалізації виховного мовленнєвого впливу.

Таким чином, мовленнєвий вплив в англomовному парентальному дискурсі набуває ознак виховного мовленнєвого впливу, що з огляду на цілеспрямованість комунікативних дій адресанта представлений раціонально-інформативним, морально-волітним та морально-емоційним типами мовленнєвого впливу.

Перспективу подальших розвідок становить дослідження мовленнєвого впливу в сучасній прагма-дискурсивній парадигмі з акцентуванням уваги на оптимальному виборі вербальних та невербальних засобів комунікації.

Література:

1. Баранов А. Н., Паршин П. Б. Языковые механизмы вариативной интерпретации действительности как средство воздействия на сознание / А. Н. Баранов, П. Б. Паршин // Роль языка в средствах массовой информации. – М., 1986. – С. 100–142.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации : [монография] / Алла Дмитриевна Белова. – К., 1997. – 311 с.
3. Бігарі А. А. Дискурс сучасної англomовної сім'ї : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Бігарі Адріана Андріївна. – Київ, 2006. – 226 с.
4. Блакар Р. М. Язык как инструмент социальной власти / Р. М. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М. : Наука, 1987. – С. 88–125.
5. Демьянков В. З. Коммуникативное воздействие на структуру сознания / В. З. Демьянков // Роль языка в структурировании сознания. – М. : Институт философии АН СССР, 1984. – Ч. 1. – С. 138–161.
6. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / Оксана Сергеевна Иссерс. – М. : Ком-Книга, 2008. – 288 с.
7. Карасик В. И. Язык социального статуса / Владимир Ильич Карасик. – М. : Гнозис, 2002. – 333 с.
8. Киселёва Л. А. Вопросы теории речевого воздействия / Люция Акимовна Киселева. – Л. : ЛГУ, 1978. – 158 с.
9. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : [монографія] / Тетяна Юріївна Ковалевська. – Одеса : Астропринт, 2001. – 344 с.
10. Козлова В. В. Реалізація виховного впливу в англomовному парентальному дискурсі: структурно-семантичний та прагматичний аспекти : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Козлова В. В. – Харків, 2012. – 219 с.
11. Леонтьев А. А. Психология общения / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 365 с.
12. Михальченко М. М. Оцінка в тексті : реалізація і сприйняття / М. М. Михальченко // Донецький Вісник Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка. – Донецьк, 2008. – Т. 22. – С. 224–231.
13. Паршин П. Б. Речевое воздействие : основные формы и разновидности / П. Б. Паршин // Рекламный текст : Семиотика и лингвистика. – М., 2000. – С. 55–75.
14. Петренко В. Ф. Основы психосемантики : [учебное пособие] / Виктор Федорович Петренко. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – 400 с.
15. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Георгий Георгиевич Почепцов. – М. : Смартбук, 2008. – 652 с.
16. Семенюк А. А. Гендерні та вікові особливості кооперативної мовленнєвої поведінки в сімейному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. А. Семенюк. – Донецьк, 2007. – С. 21.
17. Сидоров Е. В. Онтология дискурса / Евгений Владимирович Сидоров. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 232 с.
18. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж, 2001. – 252 с.
19. Тарасов Е. Ф. Актуальные проблемы анализа языкового сознания / Е. Ф. Тарасов // Языковое сознание и образ мира. – М., 2000. – С. 24–32.
20. Тарасов Е. Ф. Речевое воздействие: методология и теория / Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия ; [под. ред. Р. Г. Котова]. – М. : Наука, 1990. – С. 5–18.
21. Федорова Л. Л. Типология речевого воздействия и его место в структуре общения / Л. Л. Федорова // Вопр. языкознания. – 1991. – № 6. – С. 46–50.
22. Филиппова О. А. Обучение эмоциональному речевому воздействию / Ольга Андреевна Филиппова. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2012. – 144 с.
23. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса : проблемы речевого воздействия / Валерия Евгеньевна Чернявская. – М. : Флинта: Наука, 2006. – 136 с.
24. Шелестюк Е. В. Речевое воздействие : онтология и методология исследования : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.19 / Шелестюк Елена Владимировна. – Челябинск, 2009. – 299 с.
25. Яшенкова О. В. Способи мовленнєвого впливу на адресата в англomовному діловому дискурсі (на матеріалі інтеракцій «клієнт клерк») / О. В. Яшенкова // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – Вип. 24, ч. 4. – С. 146–151.
26. Bolinger D. Language: The Loaded Weapon / D. Bolinger. – L. ; N. Y. : Longman, 1980. – 214 p.